اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ال کال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانگه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه گټه اخیسته، چې تر دې د مخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جگړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې څلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ماسره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس پر مهال ماته دا څرگنده شوه چې محصلین د خوشال د ژوندانه او مبارزو تر څنگ د هغه فکري نړۍ لید ته هم زیات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړیو کې ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اند او ژوند ته یوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفیعاتو له قانون سره سم د یو کال په موده کې باید د ترفیع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختیاوو او تنگسیاوو په پام کې نیولو سره مې کله کله د ترفیع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفیع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفیعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفیع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفیع وروسته د یوه تدریسي او یا هم د یوه مرستندوی تدریسي اثر په توګه محصلینو ته وړاندې کړم، د تدریس په بهیر کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډایه او بیا به یې وروسته د یوه مناسب تدریسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهیر کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختیاوو له امله ددې زمینه برابره نه شوه، چې یا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدریس په بهیر کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نیمګړتیا پوره او کره کړم او د بشپړتیا لپاره یې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځینې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و ، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګیالي خټک) او د مېرمن خدیجه فیروزالدین (د خوشال ژوند او مبارزه) ، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګیالی د زمانې)) په نامه یو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې یو ډېر پراخ، هر اړخیز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته یې هم په کې اشاره کړې، لیکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ۱۳۸۲او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلینو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د یوه تدریسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو لیکنې هم شوي او د بابا د ژوند د څلورسومې کلیزې په ویاړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا یو نړیوال سیمینار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځینې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې لیکنې او کړی کار یو ځل بیا له نظره تېر او ځینې لیکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفيع د يوې ټايپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې وننه وهلې او د هغه وخت د شرايطو د يوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر وليکل شي بيا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبير واخلي او يا هم بابا هر چا ته د هغه د ذوق مطابق يو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتيا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانګې ليسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د يوه بشپړ تدريسي کتاب اړتيا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د يوه مرستندوى درسي اثر په توګه کار وکړي، زما يو هدف به ترلاسه شوى وي.

د تدريس په بهير کې کېدى شي دا اثر بشپړ او د محصلينو اړتيا له دې اړخه تر يوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې يو څوک نه دى چې څوک دې هغه په يو کتابګوټي، کتاب او يا هم څو کتابو، تشريح کړي او د هغه د فکر هر ژور ليد ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته يوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې يوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته يوه کتنه)) څخه مې (انديال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د انديال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتيا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنيز او سياسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتيا لري، په تېره بيا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ بايد له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دى، چې دومره، بکر، تازه او ناياب دى چې د زمانې پوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا ، موثريت او جذابيت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو ، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله
پوهندوی محمد اسمعيل يون
ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ،کابل- افغانستان
١٣٨٧ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۲۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادون یې کړی دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهباز خان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه (ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم — چې تورزن یم کان په کان
شهباز خان د یحیی خان — چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و — چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور — شو د خپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و — چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و — قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ — په ولس شوم حکمران(1)

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وايي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهباز خان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندۍ، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شیخ علي، شیخ علي د عطا ، عطا د بټي، بټي د انو ، انو د برګویټ، برګویټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زیږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال ځرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا ځو اړخیز شخصیت و؛ هم شاعر و، هم لیکوال، هم تورزن و، هم توریال و، هم سیاستپوه و، هم سیاستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم تبر پوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زیات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زیاتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو لیکنو کې ځای کړي او نورو لیکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو یادون کړی او هغه یې ثبت کړي دي.

موږ به دلته د همدغو ثبت شویو پېښو لنډیز را واخلو. استاد محمد اصف صمیم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دویم ګام کې د ځینو نورو لیکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې یې ګام پر ګام تعقیب کړي دي. دا پېښې چې د تاریخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته یې په ترتیب سره وړاندې کوو:

✱ ۱۰۲۸ق (۱۲۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سیند کې لاهو (ډوب) شو.

✱ (۱۰۳۰ق ، (۱۲۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبیب الله رفیع سریزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳- ۲۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له څپر نه پرې کاڼي راپرېوته او سخت ژوبل شو.

* **۱۰۳۵** ق (**۱۶۲۵**ع):

په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشری پر خټکو وشو.

* **۱۰۴۰** ق (**۱۶۳۰** ع):

لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.

* **۱۰۴۰** ق (**۱۶۳۰** ع جون- جولای):

د واده پر ورځ یې د تبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړي چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حاله بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.

* **۱۰۴۲** ق (**۱۶۳۲**ع):

په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

* **۱۰۴۲**ق (**۱۶۳۲**ع):

پر عیسی خېلو یې برید وکړ.

۱۰۴۴ق رمضان **۹** (**۱۶۳۵**ع **۱۷** مارچ):

اشرف خان زوی یې وزېږېد.

* **۱۰۵۰** ربیع الثاني **۱۷** (**۱۶۴۰** ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زريز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې يې لوی لاس و.

✶**۱۰۵۰** ق د شوال لومړۍ (**۱۶۴۱** ع جنوري):

پلار يې له يوسفزيو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وايي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهيد شه شهبازخان

✶**۱۰۵۰** شوال **۵** جمعه (**۱۶۴۱** ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✶**۱۰۵۰** ق، (**۱۶۴۰**ع):

له شيخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخيستو وروسته يې لښکر تيار کړ او د يوسفزيو پر سيمه يې يرغل وکړ او بری يې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخيستو وروسته بريالی کور ته راستون شو.

✶ **۱۰۵۰** ق ذيقعده (**۱۶۴۱**ع):

پر يوسفزيو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د يوه فرمان په ترخ کې د شهبازخان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✶ **۱۰۵۰** ق محرم شپږمه (**۱۶۴۲**ع اپريل **۷**):

سعادت خان زوی يې وزېږېد چې خان يې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✶ **۱۰۵۲**ق (**۱۶۴۲**ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د ختيکو په شمال کې يې په ((رېسبې)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ايرانيانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

✱ **۱۰۵۲**ق (**۱۶۴۲**ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

✱ **۱۰۵۳** ربيع الاول يوولسمه (**۱۶۴۳** جولای دويمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد، خان يې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ويلې ده.

✱ **۱۰۵۵**ق/ ذوالحجه/ لومړۍ (**۱۶۴۵**/ جنوري **۲۷**):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دويم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموريت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

✱ **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):

پر دغه کال يې دا قصيده وويله:

د ډهلي د ښهرښه شان او شوکت و
لور په لوري ښکلي عمارت و
که ددې ويلو حال له مانه غواړې
په حساب کې واوره کال د ((قرشت و))
ابتدا ددې بيان په نمازپېښين وه
د ماښام په وخت يې شوی نهايت و

✱ **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):

لومړی ځل يې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشرۍ لاندې برخه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ (**۱۰۵۲** ربيع الثاني **۲۷** (**۱۶۴۲** جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

✴ **۱۰۵۲** جمادي الاولی **۳** - **۴** (**۱۶۴۵** جون وروستۍ):
تر دغه وخته يې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاينې وړ خدمتونه وکړل.
✴ **۱۰۵۲** جمادي الاولی **۱۵** (**۱۶۴۵** جون وروستۍ):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرين (دکندوز په جنوب کې) نه نيلاب ته لاړ. پر **۱۰۵۲** د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سيمې حضرت امام صاحب ته لاړ.
✴ **۱۰۵۸** ق (**۱۶۴۷**ع):
عابدخان ورکره وزېږېده چې خان يې تاريخ ((عابدخاني زلی رسيد)) ويلی دی.
✴ **۱۰۵۹** وری دولسمه (مارچ- اپريل **۱۶۴۸**ع):
دغه قصيده يې وويله:

چـــې موســـم مـــې د ګلونـــو د ګلـــزار شـــي
نـــرم نـــرم ترشـــح پـــه مرغـــزار شـــي
زر اتـــه پنځـــوس کلونـــه د هجـــرت وو
د نـــوروز پـــه دولســـم چـــې دا ګفتـــار شـــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✳ **۱۰۵۹** صفره وروستۍ (**۱۲۴۸**ع د اپریل دویمه):
له اټک نه پوربوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب يې یو اوږد نظم وواپه.
✳ **۱۰۵۹** ق (**۱۲۴۸**ع):
شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.
✳ **۱۰۵۹**ق (**۱۲۴۸**ع):
دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.
✳ **۱۰۵۹**ق (**۱۲۴۸**ع):
پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه دکندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پوربوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همله ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.
✳ **۱۰۲۰** محرم (**۱۲۴۹**ع):
نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ وواپه: ((نظام کل وجود)).
✳ **۱۰۲۱**ق د صفرې **۱۳**مه (**۱۲۵۵**ع):
ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.
✳ **۱۰۲۲**ق جمادی الاولی (**۱۲۵۲**ع):
د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.
✳ **۱۰۲۲**ق، (**۱۲۵۲**ع):
دا نظم یې پر همدغه کال وواپه.

کلـــه مـــا وتـــه ویـــل کـــړې چـــې خـــدمت کـــړه
پـــه خـــدمت کـــې دل نشـــین د شـــاه جهـــان شـــه
حـــق نـــا حـــق خـونـونـــه کـــړه د مـــسلمانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه هـــر شـــان يـــې خـــواروه د دوی حرمـــان شـــه.

* ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):
د خان مرشد حضرت شيخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتیاو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام يې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان يې هم د جنازې د بازو اوچتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.
* ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):
دغه يو کلنه موده يې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

* ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):
د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم يې د تاريخي مادې پرځای پرې اېښی دی.
* ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):
د اورنګ زېب د دويم ځل تخت کښېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.
* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د تيرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سيمې ته راستون شو.
* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د جلبۍ پر ميدان يې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وروسته دا بيتونه وويل:

هر څوک دې خپل يون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

*۱۰۷۰ ق (**۱۲۵۹**ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره دري زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

* ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (**۱۲۶۰**ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواتې مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

* **۱۰۷۲** ق لړم (**۱۲۶۱** اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته او بو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

* **۱۰۷۴** د جمادي الثاني نیمایي جمعه (**۱۲۶۵** فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسېرۍ بېړۍ یې ورواچولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

* **۱۰۷۴** ق جمادی الثاني (**۱۲۶۵** فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوزکړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ شعبان (۱۶۶۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـــانې لـــه ښــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
څـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډېـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غعـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه ســـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✷ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۶۶۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر څلـــور اویـــا و کـــال

✷ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۶۶۵ جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.
✷ ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ **۱۰۷۴** ق ذیقعده (**۱۶۶۵** جولای):
د رنتهبور له کوټ نه يې اګرې ته بوته.
✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۶۶۵**ع):
فراقتنامه يې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه ســـوه شـــل بیتونـــه دي یـــوولس بنـــده بنـــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه

✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۶۶۵**ع):
دا بولله يې پر دغه کال وويله:

یوهســـې ســـتوري وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز یـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــي زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــین غـــین هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــي چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ **۱۰۷۵** دنوي کال ورځ (**۱۶۶۵**ع):
دا بولله يې هم د رنتهبور د ورځو پیدا وار دی:

هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی یـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه یـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــــه اویــــا کلونـــــه د هجـــــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ **۱۰۷۶** ق رمضان /لسمه (**۱۶۶۶** اپریل):
اشرف خان ته يې له رنتهبور نه دا وصیت نامه ولیکله:
((اووه پړکه وصیت نامه مؤکده په ډېر تاکید موشحه په مبالغه شدید، چې فرزند ارجمند، د اشرف خان واړه فرزندان جمیع خواهان، یاران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر یوه پرې تل وي، د ما د قید په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۲ ق (۱۶۶۵ع):
خان خپله د ستارنامه د رنتهبور د اورنګزېب په زندان کې ولیکله:
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتــاب چــې پــه پښــتو خوشــال انشــاء کــړ
پخـــوا نـــه دی انشـــاء کـــړی پښـــتانه
کــه تــاریخ یــې د انشــاء لــه مــا نــه غــواړې
وایـــم دا بـــس دی محنـــت دبېلتانـــه

✷ ۱۰۷۲ ق ذیقعده پنځمه (۱۶۶۲ ع جون):
له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړی (۱۶۶۷ فبروري):
له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و ، ماسخوتن مهال پر آس سپور و ، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري) :
له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چـــې بهتـــر تـــر هـــر نعمـــت دی
کـــه نعمـــت دی روغ صـــورت دی
مـــــا چـــــې دا قصــــــیده ووې
پـــــه ډهلـــــي مـــــې اقامـــــت دی
څلورمـــــــــــه د رجـــــــــــب وه
زر اووه اویـــــــــا هجـــــــــرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):
فرحت خان زوی یې د هندې مور له غېږې پیدا شو.
✷ ۱۰۷۹ ق لومړی خور لسمه (۱۶۶۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره یې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ یادونه داسې کوي:

لنګـــــر کـــــوټ مغلـــــو ســـــاز کـــــړ
زه پــــه ننــــګ بیـــــا د افغــــان شــــوم
کــــــه یوســـــــف و کـــــــه منــــــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــــــــان شـــــــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل یې هم هلته ووایه:

چــې ښــه ترویــت دخپلــې چــارې ځیــر کــړ
ځــان مــې واړه حبطــه پــه خپــل تــدبیر کــړ
پــوره زر اتیــا کلونــه پــه کابــل کــې
دا غــزل مــې پــه بیــاض بانــدې تحریــر کــړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا گله) يې پر همدغه کال ومړه.

پـــوره زر اتيـــا کلونـــه دهجـــرت وو
چــې دمــور پــه خــوا مــې ومــړ مشــر کــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د برشم کال يې مور وفات شوه.

چــې د پــلار د مــرگ مــې تېــر شــو پــوره قــرن
د صـفـــرې پـــه مـــياشت ومـــړه زمـــا مـــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابولله يې وويله:

پـــه ځـــان او پـــه جهـــان کـــې مـــا دوه څيـــزه دي وکښلـــي
پـــه ځـــان کـــې دواړه ســـترگې پـــه جهـــان کـــې واړه کښلـــي
دوه بهـــره دوه مطلـــع لـــري کـــه دا قصـــيده گـــورې
زر يـــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــې.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):
دا بولله يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدير
نصـــيحت وربانـــدې نـــه کانـــدي تـــاثير
د شـــوال وروســـتې ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپېته بيتونـــه کـــړل تحريـــر.

* ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۶۷۱ع مي):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

* ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۶۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپينې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره ګلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بيـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

* ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۶۷۲ع اپريل ۳۰):
دخيبر جنګ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امين په حکم وشو او خوشال پکې د يوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي په مشرۍ ځلوېښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

* ۱۰۸۳ ق محرم دريمه /شنبه (۱۶۷۲ع اپريل مي دويمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه يې د خيبر جنګ يوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دويـــــم د محـــــرم ورځ د شـــــنبې كــــال د غفــــج
نــــه غشــــي وو نــــه تــــورې چــــې مغولــــو وكـــړ پـــج
شـــــينوارو افريـــدو يـــــو د ډكــــې خــــوارو مومنـــدو
روپـــۍ يـــې پــه خــروار، يــوړې مهــران واړه پــه چــج

* ۱۰۸۳ ق ربيع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راوا خيسته.
* ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره يې شخړې وشوې چې خان په كې لاسبرى و.
* ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپريل ۲۷):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربين ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپريديو ته د جرګې په نيت ورغى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۷۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونیالي پر غاښې ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (ختک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

* ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۷۷۳ ع می لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کټروشل د بړش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

* ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ می دویمه):

له نیلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

* ۱۰۸۳ ق محرم (۱۷۷۳ ع اپریل می):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې بری په برخه شو.

* ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۷۷۳ ع می څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

* ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۷۷۳ می ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۷۷۳ ع جون ۲۵):

خان وایي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له مونږ نه ورک شي، مونږ به په خوږه کې له بهرام سره روزګار وکړو، ما ته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهرېدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

* ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۷۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

* ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پـــرورده کـــه دمغولـــو پـــه نمـــک یـــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک یـــم
د افغـــان پـــه ننـــګ مـــې وتړلـــه تـــوره
ننګیـــالی د زمـــانې خوشـــال خټـــک یـــم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

د فســاد فکــر مــې نشــته خــدای حاضــر دی
خپــل ســاعت بــه تېــروم عمــر اخــر دی
د چــا زړه بــه هســې روغ پــه دنیــا نــه وي
د خوشــال خټــک چــې چــاود ځنــې خــاطر دی.

* ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تيرا کې يې له دريا خان، تاتارخان، شابيک خان کوا تې او ملک خواس خان سره لويه جرگه وشوه او پر نوښار يې د بريد پرېکړه وکړه.

* **۱۰۸۵** ربيع الاول لومړۍ (**۱۲۷۴** ع جون):

له بهرام سره يې بيا په دې جنگ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غونښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، ياني مهابت خان به د بهرام پر ځای بيا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بريالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

* **۱۰۸۵**ق/ د محرم وروستۍ ورځې (**۱۲۷۴**ع):

له خوړې نه د تيرا پر لور وخوځېد، د ربيع الاول پر لومړۍ ورځ د تيرا ميدان ته ورسېد.

* **۱۰۸۴** ق ربيع الاول **۱۵** (**۱۲۷۴** ع جون):

د دريا خان افريدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

* **۱۰۸۵** ق د جمادی الثاني وروستۍ (**۱۲۷۴**ع):

په تيرا کې يې څلور مياشتې پوره کېدونکې وې، چې د يوسفزيو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د يوسفزيو پر لوري وخوځېد.

* **۱۰۸۵** ق د رجب وروستۍ (**۱۲۷۴**ع):

رستم ته لاړ او هلته يې په شپږو ورځو کې خپله **۹۱۹** بيته منظومه پښتو بازنامه وليکله:

پــــه نهـــــه ســــوه اونــــولس بيتــــه تــــم شــــوه
خاتمـــــه ددې نظــــم پــــــه رســــتم شــــوه
زر پنځـــــه اتيــــا کلونــــــه د هجـــــرت دي
د رجـــــب ورځــــې اخـــــر شــــوې نهايـــــت دي
پـــــه لــــړم کـــې مـــې شـــروع بازنامــــه کـــړه
پــــه شــــپږ ورځــــې مــــې تمامــــه پــــه خامــــه کــــړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۷۷۴ ع جون):
له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:
* **۱۰۸۵** د جمادی الثاني وروستی (۱۷۷۴ ع اکتوبر):
خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اپرېدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د څخوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا ببړې راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالی پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټی او د ختکو سیمې ته راغلم.
* **۱۰۸۵** ق (۱۷۷۴ع):
خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.
* ۱۰۸۶ ق جمادی الاول لومړی (**۱۷۷۵** ع می):
دمردان په شمال لویدیځ **۲۵** میلې کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیـــــا لـــــه کومـــــه راپیـــــدا شـــــو دا بهـــــار
چـــې پـــه هـــر لـــوري یـــې ملـــک کړلـــو ګلـــزار
د دربیمـــــــې خـــــــور اول کـــــــال د غفـــــــو و
مـــــا چـــــې وې پـــــه برمـــــول کـــــې دا اشـــــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ ع دسمبر):
د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګي ځوانان زما د زړه ارمان دي
پکې بېله د عبدال تانده ځواني وه
د غلیم سره په آس غاړه غړی شو
د عبدال د مړنتوب بخره کاني وه.

* ۱۰۸۲ق/ درېیمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):
نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایه وبخښې نظام ځای یې جنت کړې
که د پلار په رضا شي ځنې رضا و
په درېیمه خور کې ومړ کال ((غفو)) و
شپږ ویشت کاله یې د عمر وو برنا و

***

د نظام د غشي یو برابر نه دي
که خوشال په زړه خوړلي ډېر تاوکه
مګر زړه یې د هاتي وي چې زغمي یې
دا شیتې چې د خوشال په زړه شوه لکه.

* ۱۰۸۲ درېیمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):
ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه یې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه یې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په ويار له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بــــې ننګـــه پښـــتنو لـــه غمـــه مـــا
لويـــه پرېښـــوه ونيولـــه کمـــه مـــا
هـــاتي ځکـــه پـــه ســـرلوڼي تـــورې خـــاورې
چـــې خبـــر کـــړ د خوشـــال لـــه غمـــه مـــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ يادونه داسې کوي:

پـــه دا کـــال چـــې شـــاه عـــالم راغـــی لـــه هنـــده
صـــــلحه وشــــــوه دمغولـــــو د افغـــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملګرتيا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا يې ددغه کال ويلې ځلوريزه ده:

ســـږ کـــال چـــې کـــال د ((رحمـــت تـــم)) دی
بـــاران پـــه هـــر چرتـــه پـــه غـــره پـــه ســـم دی
پـــس لـــه شـــپږ مياشـــتو پـــه چنګـــاښ شـــروع شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه هـــره ورځـــې، تـــر نـــیم ضـــیغم(*) دی.

دا بولله یې هم پر همدغه کال وویله:

شـــپږ اووه میاشتـــې پـــه هنـــد پـــه خراســـان
چـــرته ونـــه شـــه پـــه ســـم پـــه غـــره بـــاران
دا ســـږ کـــال چـــې یـــې تاریـــخ ((رحمـــت تـــم)) دی
په وګـــړي مبـــارک دی پـه هر شـــان.

(*) د زمري یا اسد میاشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:
چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:
ډېر زموږ د خېلخانې هلکان ومړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانۀ چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

✷ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:
د نوروز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

✷ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه يې نظم کړه.
✷ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✷ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول يې چې په روژه کې يې پيل کړي وو ، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســــږ کـــــال چـــــې د غـــــفط دی
يـــــو کـــــتاب مـــــې پـــــه نمـــــط دی
پـــــــه روژه کــــــې الـــــتيام شـــــه
د اخـتـــــر پـــــه ورځ تـــــمام شـــــه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســـمت خـــو چـــارې راوکـــړې
ننـــداره د درســـت جـهـــان شـــوم
نـــه گـــناه نـــه مـــې تـقصـــير و
د بادشـــاه پـــه بنـــد زنـــدان شـــوم
اوس زرنـــوي کـــال دهجـــرت دی
چـــې بـــاني ددې بـيـــان شـــوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دربېمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):
د کـواړ د ډوډي پـه جنـگ کـې يـې چې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنگښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اســـد تحويـــل زر يـــو نـــوي رجـــب و
پـــه دربېـــيم د جنـــگ اغـــاز شـــو دا کـــلام
پـــه غلـــيم بانـــدې دې هســـې فـــتح تـــل وه
لکـــه دا فـــتح چـــې وشـــوه والســـلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړی (۱۲۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشـــه واوره د داســـتان
نیـــک و بـــد پکـــې بیـــان
د اویـــا کلونـــو اوس یـــم
پـــه دا مـــاه رمضـــان
کـــال زر یـــو نـــوي هجـــرت دی
هـــم تحویـــل دی د میـــزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (٭) کې وبولله:

چـــې مـــې ولیـــده د خپلـــو زویـــو کـــار
زویـــه واړه ځگرخـــون دي د خپـــل پـــلار
دهجـــرت زر ســـل کلونـــه نـــه تـــري کـــم
چـــې نـــړۍ کـــې مـــې اغـــاز کـــړه دا اشـــعار

٭ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
٭ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زمـــا مـــشران زویـــه
چـــې یـــې کـــار شـــو امتحـــان
زر دوه نـــوي د هـــجرت
گـــوره څـــه وکـــا اســـمان

٭ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:

(٭) د یو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غــزل یــې د هــمدې کال وینا ده:

پارینـــه چـــارې چـــې ســـږ نـــه شتـــه خوشـــاله
دا د ســـږ چـــارې بـــه هـــم نـــه وې تـــر کالـــه
دا ســـږ کـــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفـــد شـــي
امیـــدوار اوســـه لـــه بختـــه لـــه اقـــباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۶۸۳ دسمبر):

دا بولله یې وبولله:

زه د شـــعر پـــه کـــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مـــې کړپـــه غـــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشـــت دمحـــرم غصـــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصـــه وورېـــژه دا کـــال
خدایـــه هـــومره مهلـــت ورکـــړې پـــه دنیـــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونـــه ســـم کانـــدي خوشـــال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۶۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلوېښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۶۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیـــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مـــې ښـــه لیـــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویـــم صمصـــام مـــې پـــه رغېـــده ولیـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)
ددې کال د ټولنیزې وضعې انځورونه یې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سږ کال چې دغواص دی
په هر لوري دي تبژن
د مرګ تبې يو څپر دی
د ژوندون تبی بل څپر

د خپل درویشت کلن ((بختناک)) زوی د مړینې یاد هم په همدې قصیده کې کوي:

بختناک په دوه هفتې شي
تر فاني جهانه سېر
ژوندی و درویشت کاله
زلمیتوب شه باندې زلېر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ ع):
ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل یوې مېرمنې د بختناک دمور، د یوه زوی ((بختناک)) او یوه لمسي (سرفراز) د وير یاد داسې کوي:

د غواص د کال وبا
خدای یې مه راوله بیا
بختناک مې پکې ومړ
مور مې هم بو ته قضا
يو هلک یې و راپاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپســـــــې شــــــه زر فنــــــا
ســـــــــرفراز د ســـــــعادت و
ښـــــه لمســـــی مــــــې و زېبــــا
پـــه دا کــــال لـــه مـــا قضـــا کـــړ
پـــــه ارمــــــان ارمــــــان جـــــدا
کـــــال حصـــــغ شــــو وبـــــا لاړه
هـــــم عســـــرت کـــــړه راتــــه شـــا
یـــو خوشـــــال دا دعــــا نـــــه کـــا
درســـــت جهـــــان کـــــا دا دعـــــا

* ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۶ ع):
پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو ختېکو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم و مړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

مـــــا د معظـــــم پـــــه لیـــــدو مینـــــه ماتــــه نـــــه کــــړه
څـــه د قضــــا رنـــځ و پـــه هفتـــه کـــې څـــه و څـــه شـــو
دریغـــه دریغـــه دریغـــه کـــه یـــې مـــرګ پـــه بدلیـــده وای
څـــو بـــه مـــې پـــرې ورکـــړل، ولـــې مـــرګ مېلمـــه د ده شـــه
ښـــــه تـــــاریخ یـــــې راغـــــی (بـــــې بـــــدل معظـــــم)
خوشـــــال دده نیکـــــه دی، دنیکـــــه یـــــې داغ پـــــه زړه شـــــه

* ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):
دېوان یې د اپرېدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.

* ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۶۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله ستړي او نيمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقيقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا اليه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ د مخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکيو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دويم څپرکی
د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخيل خاوند و. له خپلو ګڼو سياسي او ټولنيزو بوختياوو سره سره يې يوه شېبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار يې وليکل.

که موږ د خوشال سياسي او ټولنيز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بيا د هغه ليکلو اثارو ته پام وکړو، نو ويلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې يو ستر ليکوال دی چې د نړۍ هېڅ ليکوال هم په داسې يو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنيز او سياسي چاپېريال کې دومره اثار نه دي ليکلي.

ختيځپوه ميجر راورټي انګريز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخيل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر ليکل شوي چې تر ده دمخه خو يې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صميم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تر اوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تر اوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان خټک:

دا دېوان د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخاني په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ یا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان خټک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کریمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه یې ځرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان خټک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان خټک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه یې ۵۲ مخه لري او دویمه برخه یې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصیدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو له دېوان څخه راچاپ شوی او بیا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خټک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و اوپر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجید افغاني په مقدمه یو ځل بیا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۶۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکتر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړی دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۲) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر **۱۹۲۴**م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر يې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعيات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کليات دويم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا يو شمېر داسې غزلونه، قصيدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې ليکل شوی او د ليکلو کال يې **۱۰۸۵**هـ ق دی. دا کتاب پر **۱۹۵۳**م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او **۲۷** مخونه لري. پوهاند صديق الله رښتين پرې حاشيه ليکلې او سمون يې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خليل په حاشيه او سمون پر **۱۹۸۵**م کال د خوشال ريسرچ سيل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا يوه مثنوي ده، چې پر **۱۰۸۲** هـ ق کال ليکل شوې او د سوات د سيمې جغرافيايي، ټولنيز او کلتوري حال په کې بيان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبيبي پرې سريزه ليکلې ده، د پېښور د اسلاميه کالج د انګريزي ژبې پروفيسور شکيل احمد، سوات نامه په انګريزي ژباړلې او حاشيه يې پرې ليکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ايم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خليل په سريزه پر **۱۹۸۲**م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې لیکل شوی دی. د لیک نېټه یې **۱۰۸۹**هـ ق کال دی. فقهي مسایل په کې څېړل شوي دي. یو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر **۱۹۵۲**م کال د محمد عبدالشکور په سریزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن یې (**۲۵۰**) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د **۲۸۲** تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر **۱۹۸۵** کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۲۳ل کال چاپ شوې ده. خو درېیم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۲۲هـ کال کې بشپړ کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زمانې له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته څرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، **۱۹۵۲**م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر **۱۳۴۵**ل - **۱۹۶۶**م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن **۲۷۸** مخه او د کابل چاپ **۱۴۵** مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځيري يا خط نامه:

دا د ليک يو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبيب الله رفيع په حاشيه او هڅه د خوشال ريسرچ سيل پېښور له خوا پر **۱۹۸۵** کال په **۱۷۲** مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدايه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسايلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې ديني مسايل پکې څېړل شوي دي.

۴- بياض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال یو ډېر ښه اثر دی. ځینې تاریخي برخې هم لري، چې افضل ختک په تاریخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د تورې او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائینه:

دا هم یو دیني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- ختکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د ختکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا لیکنه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان ختک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبیب الله رفیع په سریزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (**۳۹**) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان ختک بل اثر دی چې افضل خان ختک په تاریخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای یې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر یې (**۲۹**) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژند نه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا یو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبیب الله رفیع پرې سریزه لیکلې او سمون یې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتیا او سریزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندو کوهنامه:

د خوشال بابا یو منثور یونلیک دی، چې د دده دوو جګړه ییزو سفرونو بیان کوي. ددې یونلیک متن هم له تاریخ مرصع څخه را اخیستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سریزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصیتنامه:

د خوشال بابا یوه بله لیکنه ده چې په تاریخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان ختک خوندې کړې ده. دا لیکنه په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا برابر شوی او د سریزو په ګډون یې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې لیکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصیحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځينې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر يو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورليد ته متوجه کېږي، د ژوند يو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تياره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتيا لري، موږ به دلته په ډېر لنډيز او چانيز ډول د بابا د فکر ځينو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې يو شخصيت يې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنيو کې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستوري بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼل دي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایؑ) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر دېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول د هغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وايي:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم په صفت زبان د راز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دوارو اورېدنه د اواز کا
بند په بند د لاسو ګوتې و بله کېږدي
سر ترپایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زرکتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر و ښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شې د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وايي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وايي چې د خدای(ج) او

[1] د خوشال ختک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((د انسانيت له عنصر نه د حيوانيت او ملکيت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانيت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نيسي، نو يو استاد ته اړتيا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شيخ ، مرشد او پير وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې يو مرشد درلود ، دی د حضرت شيخ رحمکار کاکا مريد و لکه چې وايي:

((طريقت کې مقلد د شيخ رحمکار يم))

او په يو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکيه په خدای ده　　　　بيا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که يو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو يو صفت يې دا هم دی چې هغه مرکزي حيثيت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخليق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړی درجه د فنا فی الشيخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بيا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تيار شي او له دې مرحلې نه بيا د فنا فی الله او په پای کې بيا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وايي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې يې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائيناتو تسخير خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا هاله د يګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غيرو اند يښني له زړه خارج کړه

***

تري په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا

***

چې دې زړه هغه به ووينې خوشاله
خو يوه قطره که تېر شي تر درخته

***

تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که تمامه لار په وينو شي الوده

***

نور څه نه شته لا نندې باندې
واړه دی دی چې څه کاندي

***

يو وهم که څه دي چې په خلکو باندې پېښ شو
دنيا دنيا هېڅ نشته که نمود که نا نموده

***

مخ د يار له خط و خاله مستغني دی
د غني وي هر اسباب له خپله کوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه يې کړې ده.

جدايي نشته وصال ځينې بعد وهم وخيال دی
له هغه چې هم خانه وم هم خانه يم لا تراوسه
هغه شان له خپله ياره بې وکيله بې ريباره

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشال چې یګانه وم یګانه یم لا تراوسه

***

یار مې هسې رنګه ځای ونیو په سترګو
چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

خدای یو هسې فکر راکړ   چې یې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی   پرې خبر یې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه   راښکاره یې هر اشیا کړ
که په نورو توره شپه ده   په خوشال یې سپین سبا کړ

یار د ما څه په کور دننه ناست و
زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

یو مې بیامونډ په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې دا سې برېښې منوره
که پوهېږې دا برېښنا دې ده له لمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (**۵۸**) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (**۵۸**) کلن ادبي بهير کې تر (**۲۵۰**) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصـــلحت بندونـــه جـــوړ کـــا
چـــې د عشـــق ســـيلاب پـــرې راشـــي واړه نـــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په ټول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې يې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

بندوبست د پښتو شعر ما پيدا کړ
ګنه شعر د پښتو و غير سيال
نه يې وزن نه تقطيع نه يې عروض وو
دوه مصرع يې د ضعيف بحر دوه تال
د غزل يې نه مقطع نه يې مطلع وه
نه صفت نه يې تشبيه نه يې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شيدا بلبله پروبال
ګلدستې يې لور په لور په ملک خورې شوې
تر کابله تر کشميره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت يو ځلاند ستورى و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب يې زيات معلومات په خپله شاعرۍ کې بيان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو بايد دايرة المعارف يې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه یوازې په شاعرۍ، تاریخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګې مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه باید پر فلسفه، بیولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست دېوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځينو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو يې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې يې پښتو شاعري ډېره زياته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سليقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو يې بيا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه يې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبيه کې
پښتو ويل مې عين تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي يا ايهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شيراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر يو ناپايه سرچينه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چينه را وخوټېدله او بيا دده د عمر تر پايه پورې همدا سې رڼه او بهانده

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا ځو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سرِ کال

خوشال بابا د يـو اور ژبي شاعر او ليکـوال پـه توګـه پـر خپلـه ژبـه داسې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې دېر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو پـه نظم کې يـې اچولـه، کـه بازنامـه هم، طبنامـه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که مـوږ د دنيـا لـه هر شـاعر سره د خوشـال بابـا شـاعري پرتلـه کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شـاعر پـه کـلام کې نـه ليـدل کېـږي. د هغـو اکثـرو کـې يـوه مـانيزه برخـه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خـو د بابـا پـه کـلام کـې دا ټـولې رنګـارنګۍ شـته، نـو ځکـه خـو يـو ايرانـي ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنـايي او سـعدي پـه تصـوفي يـا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يـو څـو اړخيـز شخصـيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژونـد څـو خـواوې رانغـاړلي دي او دده د کـار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخيز شخصيت مطالعه کوي، نو هر اړخ يې چې مطالعه کوي، په پيل کې ورسره داسې فکر پيدا کېږي، چې خوشال به يوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځير شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره يې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي ليد ته متوجه کېږو، نو هلته مو يو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسايل يې تر رياليستي دايرې اخوا په يو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه يې د خوشال خان له افکارو نه اخيستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان دملي وحدت نظريه يې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((بايد قبايل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګريه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې يو تعريف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس يې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ويلي يې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما چې نظر وکړ په ذرات په موجودات
ګول په جهان راغلم ترې به ګول دروم هیهات
یو څادر ترمیان وي فهم پاتې شي له کاره
دا هومره کیسې هومره ادراک د سموات
هېڅ نبي ولي یې درست اسرار موندلی نه دی
لویه کارخانه ده که وګورې کاینات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاینات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له مادیت نه ماورا له هر څیز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپربدو شي او د انسان خیالات چې هر څه وي دا دي چې کاینات یو بې منعقده څیز دی، په اتفاق سره پیدا شوي دي او په اضطراري ډول لګیا دی کار کوي، هېڅ غایه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وینا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی یې نه شته، نو شاید خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ویلي یې دي:

دا عالم ریګ روان دی که یې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د یو څیز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څیز څخه انکار کولای نه شي، یانې دا چې هغه شیان چې تر ایجاد دمخه یې نه منل، تر ایجاد وروسته یې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې یې د انسان روح ته حواله کړې، نو د یقین رڼا یې زیاته شوه او ویې ویل چې:

ډېر عالم زما په یاد
راغی تېر شو لکه باد
هم دا هسې راشي تېر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــــس ځـــــای نـــــه لـــــري اســـــتـــــاد
عــجـــــــب لــويــــــــه كــــــــارخانه ده
چـــــې پيـــــدا كـــــړه لـــــوی اســـــتاد

بيا وايي:
هـــــر تنـــــاب يـــــې و دانـــــا وتـــــه معلـــــوم دی
دا خبـمـــــــه ولاړه نـــــــه ده بـــــــې تنـــــــاب

***

ګـــل تـــه چـــا دا هســـې زېـــب او حســـن وركـــړ
چـــا يـــې هســـې نـــه پـــه نـــه پـــانې پرانســـتې

خو د ماورای طبعيت يا ما بعدالطبعيت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وايي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وايم
هــمېشه كوه له نفس سره جهاد

خوشال بابا بيا د خدای پېژندنې په فلسفه کې دومره خپل نظر ژور ځغلولای چې په هر څه کې يې د خدای (ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې يې هغه ليده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پيدا يېه ناپديد شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه يوه بيت، يو کتاب ليکلی او د هغه دا شعر يې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي ليد لري چې پر يوه بيت يې هم يو کتـــــــــاب ليكـــــــــل كېـــــــــدلای شـــــــــي.

محمد اسمعيل يون

سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه ده ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې ټه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د ربښتیاینې پر بنسټ ولاړه ده. بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وایي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــپې پېـــړۍ
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بیـــړۍ
رعیـــت مـــې یوســـفزیه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې یـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعیل یون	سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغول لپاره ما توري وهلي
پښتنو به راته کړې ډېرې کنځلي

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نا خلف مې حواله کړ په تقدیر
نصیحت وربانديې نه کاندي تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نورکېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزند دې خدای د هېچا پیدا نه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر

یا دا چې:

زما زویه د ننګ نه دي غړیتار دي
پرې پوهېږم چې همه واړه مردار دي
نه یې لویه اند ښنه نه یې لوی کار شته
د مغولو وطباخ وته تیار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، یګانګي یې سره نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګي روان په بېله بېله لار دي
نه د نوم دي نه د شرم نه د ننګ دي
اندېښنې يې د ناکس، د ناسردار دي
شکايت له نورو مه کوه خوشاله
چې خپل زويه هم په ننګ له تا ويزار دي.

***

چې پيدا دي همګي زما له ځانه
که پنځوس دي که شپېته دي داغ د زړه دي

***

يو و پلار نيکه ته نه شو
همګي د مور په شان

***

اشرف سر تر سره نفس اماره دی
په حسد په حماقت کې اواره دی

***

د مور پلار نيکه ته نه دي
دا ناکس دي لا بل شان
په ژوندون مې خپل ځای ورکړ
باندې زه شوم مهربان

***

يو څو لا په کې افت شول تر دا ميانه
څوک ((بهرام)) غوندې بد بخت بخيل شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

چې هېڅ کار نیولی نه شي استوار
په شامت یې خپلخانه شي تار په تار

څوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنگسه له خپله پلاره شي ویزار
څوک ((مالو)) غوندې((جلو))غوندې پیداشي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرگ د نا اهلو سبا بېگاه غواړم
دعا مې داده الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
دده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال ختک وینا په دا تمامه

***

چې په ځای یې نا قابل زویه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

له خټکو نه مې هو مره زړه ناخوښ دی
چې توبه د همګي خټک له نامه
د نعمت په قدر هېڅ خبردار نه دي
نوم خټک به مې خلاص نه وي له انعامه
خټک واړه د دودام دي که یې ګورې
څوک به څه غواړي د خپلو له دودامه
د وفا په ځای همه واړه جفا ده
چې به ماته رسېده له خپله قامه
که په توره خټک خپل کړې ګنې خپل شي
کنه هېڅ به یې خپل نه کړې له اکرامه

***

چې زما اختیار یې خوار کړ
خدای دې خوار هغه خټک کا

***

درست خټک زما په دور
نامور شو په دوران
که خټک په مځکه پروت و
پاس مې یووړ په اسمان

***

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هندارې دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول ځرګند برېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانديږ ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال

***

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته يې پاتې دا شور و شر دی

***

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زيات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتيا وايم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور يې و نن پيدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــــه توفیــــق د اتفـــــاق پښـــــتانه مـــــومي
زور خوشــــال بـــه دوبـــاره شـــي پـــه دا ځـــوان

***

پښــــــــتانه د ادم زاد لـــــــــه زاده نــــــــه دي
د عفریــــت دی کـــــه د دیـــــو دي کـــــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له مغولو سره په دوستۍ اودښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو ، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو یې د هغوی ظلمونو ، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه یې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب) ، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفـــاوت د خپـــل پـــــردي وربانـــدې نـــه شـــته
کـــه یـــې ګـــورې اورنګزېـــب بادشـــاه ګمـــراه دی
دا لاخـــه چـــې هندوســـتان تـــوره تیـــاره ده
پـــه هـــــر ځـــای دده د خویـــه بویـــه اه دی
د اورنـــګ بادشـــاه پـــه دور ارام نـــه شـــته
چـــا ویـــل چـــې جهـــان ځـــای د ارامګـــاه دی
کـــه زینـــت و تـــه یـــې ګـــورې یـــو یزیـــد دی
کـــه طاعـــت وتـــه یـــې ګـــورې اهـــل الله دی

***

وخــت د اورنــګ شــاه دی   د هـر چـا تسـپې پـه لاس دي
خـــدای(ج) ځینـــې خبــر دی   پـه اخـلاص کـه پـه لبـاس دي

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پــلار یــې پــه بنــد ، ورور یــې بنــد بنــد کــړ
ځــان یــې هــم شــیخ، هــم دانشــمند کــړ
اوس پــه غــزا کــې خپــل ځــان غــازي بــولي
پــه څــو څــو رنــګ یــې، خپــل ځــان څرګنــد کــړ

***

خانـــان یـــې واړه تـــلاوت خـــوان کـــړل
د هنـــد هنـــدوان یـــې دانشـــمندان کـــړل
وخــت داورنــګ دی عمــل یــې هــېڅ نــه شــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــیخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــب بادشـــاه د واړو دی انځـــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:
اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی
بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمگیر کېناست
پــه خـلـکو کانې د اسمان پـرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د یـووالي هیله کـوي، چـې ټـول پښـتانه بایـد لـه کنـدهار تـر اټکـه د ننـګ پـه کـار کـې پـټ اوښکاره سره یو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټــــول پښـــــتون لـــــه کنـــــدهاره تـــــر اټکـــــه
ســــره یـــــو د ننـــــګ پـــــه کـــــار پـــــټ او اشـــــکار

***

ناګهــــانې پــــه دا ملــــک فســــاد بنیــــاد شــــو
د مــــا هــــم د تلافــــی کــــار را پــــه یــــاد شــــو

***

نــــــــن د واړو پښـــــــتنو پــــــــه ننــــــــګ ولاړ یـــــــم
دا چـــــې هســــــې پــــــه هــــــر درهـــــر درنــــــګ ولاړ یــــم
چــــې پښـــــتون شــــوم پــــه دا هســــې ســــپینه رېــــره
نــــور مــــې خــــدای مــــه کــــړه مغــــول وایــــم پــــه خیــــره

***

و مغـــــــول و تـــــــه بـــــــه نـــــــن کـــــــړم اټـــــــک پولـــــــه
ملــــک بــــه خــــلاص کــــړم د مغــــول لــــه غالــــه غولــــه

خوشال بابا نه یوازې په ټولنیز ژوندانه کې د ټولنیزو نیمګړتیاوو نقاد دی او پر دغو برخو یې نیوکې کړې، بلکې پر هغه چا یې هم سختې نیوکې کړي، چې د ریا عبادت یې د خپل ژوند د اړتیاوو د خړوب وسیله ګرځولې او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول شیخان غندلي او له دې ډول ملایانو سره یې ورانه ده.

محمد اسمعیل یون
سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړي
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو ، ځان په فلک کا

نغوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړي
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي ټګي غلا کا
کښي شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روايتونو
و هرچاته مسلې د سخاوت کا
خپله خونه ډکوه بله غارت کا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کا
چې ذکات سرسايه نه وي مسجد وران کا
د ميراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې کېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برند کښني ملا يي
و عالم ته ميراث خور د انبيا يي
نه يې کښل زده، نه لوستل زده، تل ټګل کا
تعويذونه ورکوي په دروغ کښل کا
په ناروغ يې خوښي لا زياته تر روغ شي
ښت، تعويذ، دعا، هيکل کې په دروغ شي
لا رنځور غريب صحت نه وي موندلای
چې اخون وي اخيستو ته ور نيولای
که په ورکړه کې څه درنګ څه خو تعطيل وي
په غوغا په شور و شر يې قال و قيل وي
چې دا زر هسې ناسازې کا اغازې
خپل مقصود مطلوب حاصل کا په ناسازې
چې څوک ترس له خدايه نه کاندي غلول کا
اس به پرېږدي زين به باندې په جاهل کا

***

محمد اسمعيل يون | سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریـــــــدي پـــــــه کـــــلا پـــــــه نمبـــــــره ده
کـــــــه پیــــــري مریـــــــدي دا ده مســـــــخره ده
څـــوک پـــه پیـــر او پـــه مرشـــد څـــه لـــره ویـــاړي
خپـــل مـــــراد دې همګـــــي لـــــه علمـــــه غـــــواړي
شیخ پـه ګـوټ کـې ناست دی چې د نفـس سـره غـزا کـړم
چـــــې شــــــي تــــورو تـــــه وړانـــــدې غـــــزا داده

***

پـــه خولـــه کلیمـــه لـــولي نمـــونځ روژه کانـــدي کـــافر شـــته
دعـــوې کـــا د شـــیخیه، تـــر شـــیطانه لا بتـــر شـــته
لـــه کـــوره لوټـــه واخلـــي، استـــنجا لـــره روان شـــي
تقـــوی تـــر هســـې حـــده، پـــه ولجـــه یـــې وړي کـــه زر شـــته
یوځـــای الـــوده نـــه دی پـــه دا هســـې دروېشـــانو
پـــه دا دور کـــه ګـــورئ دا ناپـــاک پـــه هـــر کشـــور شـــته
چـــې خـــاص د زمـــانې دي حـــال یـــې دادی، نـــور وګـــړي
د غـــوا وو د خـــرو د کلـــي دی خـــالي نـــوم بانـــدې بشـــر شـــته
چـــې حـــال د پرهېزګـــار و سراســـر واړه دروغ شـــو
رښـــتیا غـــواړي لـــه چانـــه چیرتـــه پـــاتې دا هنـــر شـــته

***

شـــــیخان چـــــې هســـــې اوږده نمونځونـــــه کـــــا
پـــــه کـــــې باغونـــــه اســـــونه جونـــــه کـــــا
پـــه کـــې رنګـــین رنګـــین ګنـــډي وریښـــمین ســـکڼي
پـــــه کـــــې د ســـــپینو د ســـــرو ګنجونـــــه کـــــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمـــــونځ، روژه چـــــې د ریـــــا د پـــــاره کېـــــږي
لـــــه اســـــمانه بـــــه لعنـــــت بانـــــدې اورېـــــږي

***

کتابونـــــــه د اســـــــمان د ځمکـــــــې لـــــــولي
پـــــه عمـــــل یـــــې فـــــرق د ځمکـــــې د اســـــمان دی
پـــــه بـــــاطن یـــــې زړه ګومـــــان ســـــره تړلـــــی
پـــــه ظـــــاهر ویـــــل پـــــه ژبـــــه مســـــلمان دی
پـــــه خبـــــرو کـــــې یـــــې فـــــیض مونـــــده نـــــه شـــــي
مذبـــــذب پـــــه قـــــول پـــــه عهـــــد پـــــه پیمـــــان دی
پـــــه طاعـــــت پـــــه عبـــــادت کـــــې کـــــه بلعـــــم شـــــي
پـــــه اخـــــر انـــــس پـــــه نغوتـــــه بـــــې ایمـــــان دی
زه خوشـــــال خټـــــک بنـــــده د هغـــــه چـــــایم
چـــــې یـــــې رو د زړه د خـــــولې ســـــره یکســـــان دی.

***

تـــــل قـــــرآن د وړانـــــدې ایښـــــی قـــــرآن لـــــولي
ولـــــې هـــــېڅ عمـــــل یـــــې نـــــه وي پـــــه قـــــرآن

***

خوشال بابا د یو لوی مفکر او سالار ادیب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبي نیمګړتیاوو ته یې هم ګوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا د مخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزیې تر لیکنو زیات و ، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و ، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویــــــزه لـــــه یـــــوه لـــــوري راپیدا شـــــو
پــــه لـــږ علـــم پـــه دا ملـــک کـــې لـــوی مـــلا شـــو
د روښـــــان خیرالبیـــــان یـــــې ولیـــــدلی
هغـــــه هـــــم مجهـــــول بیـــان و ناســـپندلی
ده چــې خوشــې میــدان بیــا مونــد ســخنګوی شـــو
پـــه ویـــل کـــې یـــې چـــې زړه و هســـې تـــوی شـــو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی
کـــه یـــوه مســـره پـــه شـــل بلـــه پـــه ســـل ده
نامربوطـــــه ناموزونـــــه پـــــه ویـــــل ده
مســـــلې لـــــس نظـــم کـــړي پـــه پښـــتو دی
درتـــه څـــه وایـــم چـــې څـــه دي د ایســـتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هــر هــر بیــت د قصــیدې چــې در مرجــان دی
پـــه پښـــتو کـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
قصـــیده د بوصـــیري ترجمـــه کـــړې
عربـــي یـــې تـــر پښـــتو مضـــحک راوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخـــزن مـــې د اخـــون چـــې تمـــامي پـــه نظـــر کښـــېوت
پـــه دې کـــې عـــروض نـــه شـــته نـــه يـــو بحـــر مـــا مونـــدلی
يـــــو کتـــــاب دی درويـــــزه ســـــره جـــــوړ کـــــړی
د ســـوات خلـــک يـــې لـــه کـــل علمـــه مـــوړ کـــړی
نـــا معقـــول مجهـــول بيـــان پـــه کـــې بـــې ځايـــه
پـــه کـــې بـــد د حســـين وايـــه يزيـــد ســـتايه
پـــــه حيـــــرت بـــــه واړو ګـــــوتې وچيچلـــــې
د اخـــــون پـــــه مخـــــزن چـــــاګوتې کښـــــېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

لـــه چانـــه پـــه پښـــتو کـــې مـــا ميـــزان مينـــدلی نـــه دی
ميـــرزا پـــه دا زبـــان کـــې ويـــل کـــړي دي تللـــي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يـــو پـــه حـــال او پـــه ماضـــي کـــې داســـې نـــه و
چـــې ښـــکاره يـــې د خبـــرو راتـــه خونـــد کـــړ
د ميـــرزا دېـــوان مـــې ومنـــډه پـــه ګـــوډې
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکی زمنـــد کـــړ
کـــه دولـــت و کـــه واصـــل و کـــه دا نـــور وو
پـــه خبـــرو مـــې د هـــر يـــوه ريشـــخند کـــړ
کلمـــې مـــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــدو
د اوربشـــو پـــه ډوډۍ چـــې بـــه يـــې شـــخوند کـــړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د موږه په حساب دي
هېڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر درو هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه يوازې د خپلې ټولنې يو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو يو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزيه کړي يې دي او په ټولنه کې يې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د يوه ټولنيز او سياسي شخصيت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقيق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې يو لوړ سياسي او ټولنيز شخصيت د (دستار سړی) شي نو بايد شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر يو په خپله دستارنامه کې تشريح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارينه لپاره يو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې يو بل سره توپيروي خوشال بابا وايي:

مـــرد بـــه نـــه شـــي پـــه ګفتـــار	څـو پيـــدار نـــه کـــړي کـــردار
چـــې دې وکنځـــي مـــرد نـــه دی	کـــه لـــه تانـــه وي پـــه ډار
چـــې څـــه دی خـــو انتقـــام دی	د مردانـــو کـــار او بـــار
چـــې عـــزت ورځـــه نـــه وي	هغـــه مـــرد نـــه دی پـــه کـــار
هـــم مهـــره لـــره هـــم زهـــر	ښـــه مـــردان دي لکـــه مـــار
چـــې هـــم تنـــدر هـــم بـــاران دي	تـــر هغـــو مردانـــو ځـــار
مـــرد بـــه غـــم د خـــپل هنـــر کـــا	نـــه د زرو، نـــه دينـــار
مـــرد بـــه غـــم کـــا د خـــپل شـــرم	د عـــزت، د اعتبـــار
نـامـــرد فـــخر پـــه نســـب کـــا	مـــرد نـــه مـــور لـــري، نـــه پـــلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مــــرد هغـــــه چــــې همـــــت نــــاک برکتنـــــاک
لـــــه عالمــــه ســــره خــــورې پــــه زیســــت و ژواک
مــخ یــې مــخ، قــول یــې قــول، عهــد یــې عهــد
نــــه دروغ نــــه یــــې فریــــب نــــه تــــش تبــــاک
لــــږ ویــــل ډېــــر یــــې کــــول پــــه خاموشــــۍ کــــې
د غــــونچې غونــــدې خولــــه ډکــــه، ســــینه چــــاک
چــــې خبــــره د پســــتۍ د بلنــــدۍ شــــي
پــــه لــــویې لکــــه اســــمان پــــه پســــتۍ خــــاک
پــه تمکــین کــې لکــه ســبر، پــه ســخا کــې
پــــه هــــر لــــور څــــانګې ږنګــــورې لکــــه تــــاک
لکــــه ګــــل شــــګفته روی تــــازه پــــه بــــاغ کــــې
همېشــــه د ښــــو بلبلــــو پــــرې بلغــــاک
چــــې دا هســــې ښــــه ویــــل کــــا زه حیــــران یــــم
چــــې خوشــــال راوړ لــــه کومــــه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وایي:

مــــرد بــــه غیــــور وي مــــرد بــــه صــــبور وي
هــــم بــــه پــــه عفــــو پــــه کــــرم مشــــهور وي
نــــامرد هغــــه دی پــــه حقیقــــت کــــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــې دا ځـــو توکـــه يـــې لـــه دلـــه دور وي

***

کـــه د مردانـــو پـــه ديـــن ايـــين يـــې
نـــه بنـــد پـــه ســـره يـــې نـــه بنـــد پـــه ســـپين يـــې
کـــه نـــه دې تخـــت شـــته نـــه دې افســـر شـــته
قيصـــر د روم يـــې فغفـــور د چـــين يـــې

***

ځـــو وانخلـــې لـــه غليمـــه انتقـــام
مـــرد نـــه خـــوب کـــا نـــه خـــوراک کـــا نـــه ارام
چـــې د ننـــګ او د نـــاموس انـــدوه يـــې نـــه وي
د هغـــه ســـړي بـــه نـــه وي احتـــرام
چـــې د بـــل تـــر لاســـه ورغـــی د بـــل شـــو
مـــرد بـــه خپـــل لـــري د خپـــل فکـــر زمـــام

***

پـــه جهـــان کـــې کـــه مـــردان دي هـــم هغـــه دي
چـــې و ســـختې تـــه ونيســـي ځانونـــه

***

واړه زړونـــه فراغـــت دي پـــه ښـــادۍ کـــې
چـــې پـــه غـــم کـــې مردانـــه شـــي ســـخا هغـــه

ر

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بيتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه يې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پيمانه نه شي اخيستلای، يا يې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تيار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبيه کوي چې بايد هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وريځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لويي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګې نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چــې بنيــادې پيــدا شــوی پــه نفــاق
د هغـــه نـــه طمـــع مـــه کـــړه اتفـــاق
چـــې وودلـــې وي پـــه ذات تـــوره شـــړۍ
ســـپينول يـــې و هرچاوتـــه دي شـــاق
د عســـل ســـره يـــې خـــوره خـــوږه بـــه نـــه شـــي
مرغـــونې چـــې ترخـــه دي پـــه ميثـــاق

محمد اسمعيل يون سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــــه ((اخـــلاق ناصــــري)) پـــه يــــادو ووايـــــي
پـــه اخـــلاق کـــې بـــه ښــه نـــه شـــي بـــد اخـــلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځايه داسې مسايل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصيت او ماهيت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورايه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې يو وتلی ټولنپوه ويلای شو.

محمد اسمعيل يون   سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبیب) خوشال

پـــه دارو کـــې چـــې ښـــه نـــیت وي
دارونــــــــــه وي عــــــــــبادت وي
عبـــــادت پـــــه روغ صـــــورت شــــي
ګڼــــې کلـــــه عبـــــادت شــــي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود، د خپل وخت پر زیاتو طبي علومو خبر و، په طبي برخه کې یې زیاته مطالعه کړې وه. ځکه یې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زیات ځای ورکړی دی، ده هم په یو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم یې د (طب نامه) په نامه یو مستقل منظوم اثر لیکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسایلو په باب یو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتیا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په یو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

یـــــو صـــــــحت بـــــل عقـــــل غـــــواړه
تـــــه پـــــه دا کـــــې خـــــوبي غـــــواړه
کـــــــــه دا دواړه تو کـــــــــه نـــــــــه وي

محمد اسمعیل یون | سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــــــــوره هـــــــــره خـــــــــوبي ولاړه

پخوانیو حکیمانو او صوفیانو د روحاني قوت د پیدا کولو لپاره درې شیان لازمي ګڼلي دي:
(کم ویل، کم خوړل او کم ویدېدل). خوشال بابا دا موضوع داسې یادوي:

ابـــدال پـــه دا څلـــور خویـــه ابـــدال دی
کـــم ویـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کـــم ملاســـتی کـــا پـــه خـــوراک کـــا کمـــه مینـــه
پـــه دا شـــان یـــې پـــه عـــالم کـــې دی ژونـــدون

اوبه د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کـــه اوبـــه وي د بـــاران یـــا د چینـــې
د کـــوهي اوبـــه ضـــرر دی د بشـــر
ښـــې ســـړې خـــوږې اوبـــه د ســـړي ځـــان دی
ولـــې تـــود طعـــام ســـړې اوبـــه ضـــرر
چـــې تـــودې اوبـــه څـــوک څښـــي غـــارمـــه وهلـــی
پـــرې نقصـــان د اشـــتها شـــي رنـــګ اصـــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څــو چــې ډېــر طلبګــار نــه شــې طعــام مــه خــوره
هــر زمــان پــه شــخوند کــې مــه شــه لکــه ســتور
***
ډوډۍ غنمینـــــــه وې کـــــــه اوربشـــــــینه
پـــــه وخـــــت د لـــــوږې خـــــوږه لګینـــــه
مـــور د نبـــاتو حلـــوا تـــه نـــه ګـــوري
هوښـــیار بـــه پـــوه شـــي پـــه دا رازونـــه

خوشال بابا د سږي څواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سږی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د مـــلا اوبـــه یـــې واړه در ګـــوهر دي
کـــه ســـږی یـــې شـــي د قـــدر نـــه خبـــر
در ګـــوهر بـــه هغـــه څـــوک لـــوني بـــې ځایـــه
چـــې پـــه پوهـــه کـــې ابلـــه وي ګېـــدی خـــر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:
کـــه قـــوت زیـــاتوي تـــل خـــوره شـــوده پـــی
چـــې تـــر دانـــه دارو نشـــته معتبـــر
کـــه یـــې مـــومې اوړی ژمـــی ګبینـــه خـــوره
خـــو پـــه ســـود یـــې خبـــر مـــه کـــړه خپـــل پـــدر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننې عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي. خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د نـاقـص طـبيب دارو لـري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګـرد، غبـار، غارمـه، چکـړ هـوا بـد بويـه
رنـــځ علـــت وبـــا پيـــدا کېږي اکثـــر

خوشـــبويي ښـــو لګـــوې هـــومره فايـــده ده
تندرســـتي ده هـــم ســـنت د پيغمبـــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافـع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پې
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کړکنه ګوره
ځنې زړې واخله وروره
هغه زړې ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپيرکې چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه څربه هلیله ګوره
پوست یې واخله زما وروره
دا پینځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
او به واخله څلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشیده کړه
نرم اور پسې سیده کړه
چې نیم سېر او به شي پاتې
او به نه وي کمې زیاتې
بیا ور ګډې کړه شکرې
په ناشتا به یې ونغرې

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو اوبو چې نغړي
که څلوېښت ورځې څوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځینو ناروغیو، د ګنده دانو، بواسیرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځینو نورو ناروغیو په باب هم معلومات، علاج او لارښوونې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا ده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن ده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلو لایق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی باید دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:
دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.
دریيم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.
څلورم هنر د شعر چې پیرو د علم دی.
پنځم هنر د تیراندازۍ دی.
شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.
اووم هنر د ښکار دی.
اتم هنر د شجاعت دی.
نهم هنر د سخاوت دی.
یوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.
دولسم هنر د اولاد د تربیت دی.
دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی.
څوارلسم هنر د اسباب معیشت دی.
پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی.
شپاړلسم هنر د تجارت دی.
اولسم هنر د تحقیق د نسب دی.
اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.
شلم هنر د تصویر د نقاش دی.
او شل خصلتونه په دې ډول دي:
اول – خصلت د مشورت
دویم – خصلت د عزیمت
دریيم – خصلت د خاموشۍ
څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حيا
شپږم – خصلت د خلق نيکو و خلعت وخوشخويۍ
اووم – خصلت د مروت
اتم – خصلت د عفو او کرم
نهم – خصلت د تميز
لسم – خصلت د عدل د انصاف
يوولسم – خصلت د توکل
دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا
څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غيرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتياط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د يو سياستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نيولې بيا تر ټولنيز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر يو واکمن يا سياستوال بايد پر ديني او دنيايي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې يو سياستوال يوازې په ديني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنيو چارو ته به يې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې يوازې دنيايي علوم يې زده وي، نو ټولنه به له دينه لرې شي او اخروي نړۍ ته به يې

[1] د خوشال ختيک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيان ورسي، لنډه دا چې حاکم بايد د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم ياد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سياست يا ديني او دنيايي علوم يې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفای اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونه چې د خلکو په اتفاق دی
هغه به خوار شي چې په کې نفاق دی
دوه زړونه چې يو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر يګانګۍ چې نعمتونه راښکاره کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د يو مشر او سردار لپاره ځينې شرايط هم ټاکلي چې علم، دين او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د يو قومي مشر او خان لپاره يو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وايي چې خان بايد د سيم و زر پروا ونه لري او يوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه يې نه په زر وي نه په سر
يکباره يې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنيا په سود و زيان نه دی خبر

همدا صفت بيا د يو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره ترخنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا
چې دشمنان وي له هغو جنګ لري.

***

چې صرفه کاندي په سر
يا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترخنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د يو لړ نورو ځانګړنو يادونه هم کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار د عفوې د کرم څښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مين ښه دی
ډېر هنرونه د مرد داری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بويه دا درې توکه
يو همت دويم تور بل اخلاق

خوشال، د حاکم يا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مار که نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په ښهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

[1] ګل پاچا الفت، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال (خطاط) لیکګر

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ يو ډېر ښه ليکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې يو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه يوازې يو ښه خطاط و ، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهيت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د يو سياستوال او سياستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو يې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دريمه کټګورۍ کې راوړی او وايي: ((دريم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعريف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره ليکنه کړې ده. د ليک ارزښت يې په دې شان ځرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وايي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط يې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قيد شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سياق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت يې هم ډېر دی، قدر قيمت يې تر حساب تېر دی، که يې دولتمند زده کا زېب و زينت دی، که يې درويش زده کا د درويش دولت دی.

الحق څو چې څوک وايي دا هنر لايق د هغه تعريف دی، کار يې پټ نه دی ځرګند دی، ولې حيف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک يې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا يار دی:

درسته ښه يې ته دلداره   يوه چار دې ده يکباره
چې و تا و ته نږدې شي   نوره يې د هغه ياره

محمد اسمعيل يون   سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه وراني ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا گر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرگرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان گداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. (1)

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د څرگندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په گوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښیي. وايي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط گوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښیي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې گوتې تر بند تراشه بویه، شگاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېر نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وايي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور گوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق ووړ ډېر حرف وي دې کته لکه کته گوته هسې وي.

---

(1) خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بدفتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شې که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شې، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او ښه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې موږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، اروا پوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا څانګړي لیکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر عظیم او لوی شاعر، عالم، اندیال، مبارز او ځو اړخیز شخصیت و، چې که هر اړخ یې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله یو بېل شخصیت، یو بل خوشال او له نورو نه یو بېل او متمایز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال یو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصیت دی، چې نه په کې د لیک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د خپرنیو رسنیو له مخې د نورو د سیالۍ جوګه دی، نه یې ژبه د نړیوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړیکي د هغې له ویاړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسیا سربېره پردی فرهنګي یرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن یې هم د پردیپالنې سیوری خپور کړی دی.

خو ددې ټولو لاملونو، تنګسیاوو او نیمګړتیاوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پردیو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې لیکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ یوه داسې خپرونه او چاپپاڼه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا یادون نه وي راغلی. اکثرو هغو بهرنیو خپرونو چې پر افغانستان یا افغانانو یې لیکنې کړي، ضرور یې د لوی خان یادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، یو شمېر بهرنیو ختیځپوهانو او نورو لیکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې لیکنې کړې او مستقل اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړي دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تر اوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۲۱ مخه لري او پر ۱۹۵۲م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکیډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز ختک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لوېې او درنې غونډې په ترځ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوړچاڼ دی، چې پر **۱۹۵۸**م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په **۳۲** مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر **۱۹۲۲**م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، ددې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په **۳۳۰** مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان ختک یو شعر:

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدایيه نه ناپدید شو

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي کتاب ليکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهين چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيدرسول رسا دا کتاب ترتيب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې د يونيورستي بک ايجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتيب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوی، په دويم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژونددود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په درېيم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغـه سـيمينار د ليکنـو او نظمونـو ټولګـه ده، چـې پـر ۱۹۷۱م کـال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د ليکنو يوه ټولګه ده، چې د تاج سعيد او زيتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتيب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهين برقي پريس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کيست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ ليکلی او په هغه کې يې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو ليکنو او نظمونو يوه لويه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- مۍ ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلين په درناوي، د پښتو اکيډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ريويو:

دا د خوشال رسيرچ سيل درې مياشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب ليکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې يې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ريويو:

د خوشال ريويو دويمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلې دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ريويو:

د خوشال ريويو درېيمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکتر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک باباى پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷م کال اپريل- مې ګڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې پېلګې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او ليکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه ليکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې يې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دويم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځينې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صميم يو څېړنيز او تحليلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيرينديل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکې او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر **۱۳۵۲**ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (**۱۹۵۱**) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲)مخونه لري. لیکوال په کې ددې دوارو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګريزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره يې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کيرو او يولن هاول دپويمزاف د خوشال خټک په نوم په انګريزي ژبه د خان د شپږ ويشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر يې پرې ليکلی دی، دا کتاب ۹۸ مخه لري او پښتو اکيډمي پېښور پوهنتون له خوا پر ۱۹۲۳م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کيرو او يولن هاول دپويمزاف په شريک کوشش په انګرېزي ژبه يو اثر ليکلی، دې اثر کې د پويمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر ۱۹۲۸م کال چاپ شوی ، ۱۵۷ مخه لري، د کتاب په سريزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنيزانوالډسن د بابا اته ويشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او ديو کتاب په بڼه يې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصيدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګريزي ژبه ژباړل شوي او د استفين او زامنو په اهتمام يې پر ۱۸۹۰م کال په ۷۴ مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لايف اينډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا يوه څېړنيزه ليکنه ده، چې د لاهور مېرمن خديجه فيروزالدين د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې ليکلې ده اوبيا يې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ليکنه په انګريزي ژبه شوې وه، (۴۴۶) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبيلې، ژوند او جګړو او مړينې سره اړه لري او دويمه برخه يې د خوشال له اثارو او فن سره، دا ليکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړيتوب او څرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ويل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خديجې ته د دې ليکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

څرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته څرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یوازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړې وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې ننبه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه ځوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالی پښتون،. پښتو ټولنه **۱۳۴۵**ل کال.

۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور **۱۹۸۰** م کال.

۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور،**۱۹۸۰**م کال د مارچ-می ګڼه.

۴- خټک،خوشال خان،کلیات،لومړی ټوک دعلوموااکاډمي **۱۳۵۸**ل کال.

۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.

۶- خټک ،اقبال نسیم،اباسین مجله پېښور **۱۹۷۸**م کال اپریل-می ګڼه.

۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک دافغانستان د علومو اکاډمي **۱۳۵۸** ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتين، صديق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتو ټولنه، **۱۳۴۵**ل کال.
۹= رفيع حبيب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک وصيتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سيد رسول، ارمغان خوشال پېښور، **۱۹۲۴**م کال.
۱۴- شينواري، حمزه، ننگيالی پښتون، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.
۱۵- صميم، محمد اصف، گام پر گام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه–جرمني، پېښور **۱۳۷۸** ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننگيالی پښتون، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.

محمد اسمعيل يون　　　　　　سمسور ويب پاڼه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library